

Fantastični spisi brez fantazije — Maeterlinckove somnabulične, spiritistične in okultne razprave. Življenja ni v njih, zato pa je preveč umetno narejene groze.

Umetnost — propaganda. Komur je umetnost propaganda, ta ni nikdar spoznal njene prave vsebine in njenega fundamentalnega pomena za človeka, ampak le njen časovno socialni bodisi didaktični pomen. Ni mu za lepoto, ampak za korist. — Sinclairova miselna zabloda.

RICHEPINOV MOTIV

† SREČKO KOSOVEL

Živel nekoč je mlad fantič In rekla mu je: do jutri tu
in ljubil, ljubil je dekle — mora biti srce tvoje matere,
a ona ga ni ljubila nič. da ga vržem svojemu psu.

In šel je k materi in jo ubil,
srce ji izdrl in je zbežal,
da ne bi roka zamudil.

Tekoč se je povračal tja
in sredi pota pal je, pal,
in iz roke srce mu je palo na tla.

In ko je srce na tleh ležalo, In zaječalo od bolečin
ko je ležalo samo tako, je materino srce, vprašalo:
čul je, kako ga je vprašalo. »Si ranil se hudó, moj sin?«

MOTIV PREVZETNE DEKLICE V PREŠERNOVIH POEZIJAH

M. ROBIČ

Preiskovanje pesniških motivov, ki je drugod rodilo ne-pričakovano lepe uspehe in je mnogo pripomoglo h globljemu umevanju poedinih pesnikov, se pri nas še ni izvedlo niti za Prešerna. Zato je umestno, da se poskusi tudi ta način osvetljevanja njegovih del. — Proces pesniškega ustvarjanja¹ se ne začneja šele s koncepcijo, ampak že pri doživljanju, toda samo pri onem doživljanju, pri onih življenskih iz-

¹ Prim. Josef Körner, Erlebnis, Motiv, Stoff, v Festschrift für Oskar Walzel, Wildpark-Potsdam 1924, in istega avtorja izvajanja v Reallexikonu der deutschen Literaturgeschichte, Berlin 1925, pod: Erlebnis, Konzeption, Motiv.

kustvih, ki jih pesnik ne dojema zgolj umski, ampak se jih polašča z vsem svojim bitjem, torej tudi s svojo voljo, zlasti pa s svojim čuvstvovanjem. Katera doživetja so to, je pri posameznih pesnikih izredno različno. Samo ono doživetje je poetično plodno, pri katerem vzvalovi pesnikovo čuvstvovanje. Ni nujno potrebno, da bi bilo to doživetje realno v materialnem smislu, mnogokrat imajo vrednost pesniških doživetij tudi sanje in želje, katerih realnost je samo psihična, dà, ravno razpor med realnostjo in med slikami fantazije žene pesnika najčesče k ustvarjanju. Tudi ni treba, da bi pesnik vse, o čemer poje, sam konkretno doživel, često imajo od njega samo podoživljena izkustva drugih ljudi zanj moč pesniških doživetij.

Mnogo uspešnejše od najmarljivejšega zbiranja sličnosti med pesnikovim »praktičnim« ali »občanskim« življenjem in med njegovimi pesnitvami, pri čemer stopa umetnina, ki je vendar glavna stvar, preveč v ozadje, je zatorej v marsikaterem oziru postopanje od umetnine nazaj v smeri proti pesniškemu doživetju, katerega najvernejši izraz je ravno umetnina. Toda kal umetnine je le redko najti v enem samem doživetju, navadno gre za cele komplekse, katerih sestavine pogosto niti pesniku samemu niso zavestne, ampak so odrinjene v podzavest, a ga prav zato posebno mučijo, išoč izraza ter olajšanja v pesnitvi.

Vzvalovana pesnikova notranjost skuša dobiti nazorno vnanjo obliko in to uspe, če najde pesnik snov, ki simbolično izraža njegova čuvstva, izkustva in doživetja, ali snov, ki se dá predelati v tak izraz. Ta simbolična vrednost pa ni lastna celotni snovi, ampak samo enemu njenemu pomembnemu činitelju, motivu, to je onemu snovnemu elementu, ki ga preveva že pesniška, to je intuitivna, nazorna, ne pa zgolj racionalna ideja. Zato pesnik pri izbiri snovi ni popolnoma svoboden, ampak je navezan na snovi, ki so primerne motivu. Od motiva so odvisne tudi primere in slike, ki jih rabi pesnik.

Pesnik išče primerne snovi ali fabule ter jih vzame, kjer jih pač najde. Zato je mnogo manj važno, kakor misli starejša literarno-zgodovinska šola, vprašanje po dejanskem viru, iz katerega je zajel pesnik snov za to ali ono svojo pesem. To odločanje snovi prehaja mnogokrat naravnost v samovoljo, ker ni mogoče izpričati vseh onih knjig, oseb in dogodkov, na katere je pesnik naletel v svojem življenju.

Ker je osebnost vsakega pravega pesnika nekaj enotnega, zato tvorijo tudi motivi njegovih pesmi enoto. Najlepši dokaz temu so ravno Prešernove poezije, ki so ne le skupek in zbirka pesmi, temveč tako rekoč organska celota, v kateri ima vsaka

pesem svoje določeno mesto. Število motivov je pri poedinih pesnikih različno, pri vsakem pa omejeno in manjše, kakor se splošno misli, ker ima vsak pesnik samo nekatera pradoživetja in vodilne motive, katerim skuša vedno znova dati čim adekvatnejši izraz. Vendar se pa poedini motivi ne nahajajo vedno na istem mestu, ampak motiv, ki je v tej pesmi edin ali prevladujoč, stopa v drugi pesmi v ozadje, je reduciran na kako značilno besedo ali sintaktično zvezo in se druži z drugimi motivi.

S skrbnim zbiranjem in primerjanjem motivov v delih kakega pesnika moremo ugotoviti z večjo znanstveno sigurnostjo nego po Gundolfovi intuicijski metodi ona doživetja, ki so karakteristična ne za pesnikovo »praktično« ali »občansko«, ampak za njegovo pesniško osebo — v smislu B. Croceja in F. Gundolfa — in za njen značaj. Tako nudi šele preiskovanje motivov gradivo za notranjo biografijo pesnikovo, ki je popolnoma različna od biografije njegove vnane eksistence. Podatki, ki so nam bolj ali manj slučajno ohranjeni v drugih virih izven pesnitev samih, so nam pri teh sklepanjih nadaljnji dobrodošli, nikakor pa ne nujno potrebni dokazi. Mnogi prevneti pristaši idealistične filologije celo prezirajo vsa poročila takih virov, češ, da je z estetskega stališča brez pomena, ali je kaka pesem izraz lastnega realnega ali fantazijskega ali od pesnika samo podoživljenega tujega doživetja. To je sicer res, toda v marsikaterem drugem oziru je vendar le dobro, če vemo, kakšno doživetje je podstava določeni pesmi, n. pr. pri vprašanju, kakšna doživetja so dobila pri tem ali onem pesniku najčešče izraz v njegovih pesmih: lastna realna ali fantazijska ali tuja, od pesnika podoživljena.

Motivika, to je vrsta motivov in njih zveze, je za pesnika nekaj tako značilnega, da se z njo dá določiti z veliko verjetnostjo avtorstvo in kronologija kake pesnitve, četudi ni drugih dokazov, pa tudi periodizacija notranjega razvoja kakega pesnika.

Končno pa odpira motivika dalekosežen razgled na cele šole, smeri, dobe in literature, ker je za vsako izmed njih značilno prevladovanje določenih motivov.

*

Eden izmed najčeščih motivov Prešernovih poezij je motiv prevzetne deklice. Ker se pesniške ideje nikoli ne dajo spraviti v čisto racionalno formulo, se tudi ta motiv ne more popolnoma adekvatno izraziti v nekaterih besedah, ampak samo naznačiti, nekako tako-le:

1. Resnik ocita deklicam spion ali eni izmed njim prevzetnost (a) in dodaja svarilo, naglašajoč minljivost mladosti in lepote (b).

2. Kaže nam tipične zastopnice ženske prevzetnosti (a) in kazen, ki jih zadene (b), s čimer zadosti nekaki poetični pravičnosti, samemu sebi pa olajša srce.

Prav za prav je torej tu več motivov, toda ti spadajo skupaj in tvorijo višjo enoto, katero hočemo na kratko imenovati «motiv prevzetne deklice». Ta motiv se v poedinih pesnitvah seveda lahko združi z drugimi.

Že najstarejša nam ohranjena Prešernova pesem «Zarjovena dvičica» ima naš motiv. Ta pesem, ki je nastala, kakor je razvidno iz znanega pripovedovanja dr. Jakoba Travnja (Kres, III [1863], str. 376.), leta 1825., je tožba in samoobtožba tridesetletne samičice, ki je čakala na boljšega ženina, dokler je ni zapustil edini snubec, ki ga je imela. Primera o fantiču, ki pusti v nemar na limanicah obsedelega ptiča, ker čaka boljšega lova, lepo harmonizira z motivom in ga ponazoruje. Iz pesmi veje humor, ki pa ni čisto brez solz.

Dasi nastopa ta Prešernov prvenec — vsaj za nas je to — kot «preroška tolažba za Travnja v letu 1825.», je za pesnika, ki je pel skoro izključno le o tem, kar je sam doživel, osebno pomembna. Traven² je bil pač Prešernov «socius dolorum», saj ima isti motiv še ena pesem, ki je nastala na Dunaju, namreč «Povodnji mož», kakor bomo videli.

Druga, oziroma tretja, sem spadajoča pesem ima naslov «Dekelcam» (II. list, št. 2. z dne 12. jan. 1827.). V nji je motiv sploščen. Ta pesem ima najprej tri na motiv ubrane poetično učinkovite slike (o mani, ki jo je treba pravočasno pobrati, o jutranji rosi, ki jo prežene že dopoldansko solnce, ter o rožicah, ki cveto samo spomladi), v zadnjih dveh kiticah pa najdemo nasvet deklicam, naj ne bodo prevzetne, in svarilo, naj pazijo, da ne bodo priletne jokale kot samke. Humor se je umaknil lahni elegičnosti.

Pesem «Dekelcam» ni prepesnitev «Zarjovene dvičice», kakor trdi I. Grafenauer (Zgodovina novejšega slovenskega slovstva, I [1909], str. 79.), ampak je samostojna pesem, ki je nastala za Prešernovega bivanja na Ježici in se nanaša na Zaliko Dolenčevo, katere oče Jakob (prim. «Jakobs Sprossen» v nemškem prevodu!)

² O Travnju glej tudi: Fr. Kidrič, Prešernove odklonjene prošnje za advokaturu, Razprave ZDHV III (1926).

je bil tedaj na Ježici gostilničar.³ Ne gre torej za dve varianti iste pesmi, ampak za dve samostojni pesmi istega motiva. Pomembnost pesmi in njenega motiva izhaja tudi iz dejstva, da jo je pesnik sam prevel na nemški jezik.

Izmed pesmi, ki so nastale na Dunaju (prim. pismo Čopu z dne 15. febr. 1852.), ima, kakor smo že omenili, naš motiv tudi balada «Povodnji mož». Za nastanek te balade si lahko zamišljamo dve možnosti: Ko je Prešeren prebiral na Dunaju Valvasorja in je prišel do dveh mest o Povodnjem možu in Urški Schäferjevi (Čast vojvodine Kranjske, knj. XI., 685, in XV., 460), se je spremenilo zgolj umsko dojemanje vsebine Valvasorjevega dela v pesniško doživetje, nam že znana struna se je v pesniku zopet oglasila in obnovljenemu, že prej enkrat v pesem izlitemu izkustvu je dal nov izraz v obliki balade, porabivši in spremenivši Valvasorjevo poročilo svojemu motivu primerno. Dasi sta si «Zarjovena dvičica» in «Povodnji mož» po svojem nastanku časovno prav blizu, je vendar tudi možno, da se je pesnik spomnil tega že od prej znanega mu Valvasorjevega poročila, ko je doživel novo neprijetno izkušnjo na Dunaju. Zgolj podoživljanje tujega izkustva za pesnika kot je Prešeren tukaj ni verjetno.

Ko je pesnik pripravljal svojo balado za natisk v I. bukvah «Čebelice», je imenoval prevzetnico «Zalika»⁴, v Poezijah pa je po preteku 16 let restituiral prvotno ime «Urška» skladno s svojim virom. Iz vsega, kar vemo o Zaliki Dolenčevi, izhaja z vso gotovostjo, da temelji zamenjava imena «Urška» z imenom «Zalika» na doživetju, najsi je šlo za resno, a odklonjeno Prešernovo snubitev, kakor poroča I. Vesel, ali za drugačno zapostavljanje, o katerem govori Germonik.

Urška-Zalika je tipična prevzetnica, kazni pa je v tem slučaju najhujša izmed vseh, kar jih je dodelil v svojih pesmih Prešeren prevzetnim deklicam. Vendar pa po našem mnenju tukaj ne gre toliko za tragičnost, ampak bolj za grotesknost.

Izmed razlik med Valvasorjem in Prešernom nas tukaj najbolj zanima ta, da slika Valvasor Urško kot predrzno, očitno grešnico in ji daje priimke kot «Venerille», «Lustjungfer», Prešeren pa nam jo predstavlja kot prevzetno in «koketno», sicer pa

³ Za to in nekatera druga dragocena pojasnila se mi je zahvaliti ljubeznivosti vseučiliškega profesorja g. dr. Fr. Kidriča.

⁴ O tej Zaliki, na katero se nanaša tudi pesem «Dekelcam», glej J. Vesnin, Povodnji mož (Slov. Glasnik IV., 1861, str. 99 do 102; L. Germonik, Der Wassermann itd., Laibach 1866, str. 15; L. Pintar, LZ XVII (1897), str. 174, I. Vrhovnik, Ivan Vesel (v Kol. Dr. sv. C. in M. 1904, str. 28 in 29); o povodnjem možu pa tudi A. A. Grün, Die Strombraut, Ill. Bl. 1828, št. 11 z dne 15. marca. V Grünovi pesmi konec ni tragičen.

posteno mladenko, ker mu značaj, kakor ga ji daje Valvasor, ni mogel služiti za njegov motiv. Lep primer, kako prilagaja pesnik tuje snov svojemu motivu!

Nadaljnja sem spadajoča pesem je «Romanca od Turjaške Rozamunda» v III. bukvah «Čebalice» (1832). Rozamunda dolgo izbira med svojimi številnimi snubači in ni zadovoljna s tem, da je po pevčevem zastrdilu najlepša v vsem cesarstvu, ampak hoče biti sploh najlepša kakor kraljica v pravljici Snežgulčici. Tudi v tej peripetiji polni romanci doleti prevzeto gospodično kazen: mesto z Ostrovrharjem k poroki, odide Rozamunda v klošter.⁵

Turjaška Rozamunda je lep primer za pesmi, s katerimi po starejših metodah ne pridemo nikamor. O nagibu za njen nastanek nimamo nobenih vnanjih poročil. Ker se do sedaj ni mogel odkriti noben vir za snov te Prešernove romanco, se splošno misli, da je tudi po fabuli popolna pesnikova last, da si zaradi novelistične poante ni izključena nasprotna možnost. Ime Rozamunda, ki je bila pri nemških romantikih prav priljubljena, je mogel pesnik dobiti iz Alfierijeve istoimenske, sicer pa znova popolnoma različne tragedije, ali odkod drugod. O imenu «Lejla» domneva L. Pintar (ZMS. IV. [1902], 150. op.), da je iz Byronovega «Giaura», vendar pa je to seveda samo domneva, ker ni izključeno, da se je seznanil Prešeren s tem ne ravno redkim orientalskim ženskim imenom kje drugje, n. pr. iz pripovedke o Lejli in Medžnunu, tem orientalskem breznom Rolanda, ki so jo obravnavali mnogi izmed najboljših perzijskih pesnikov, predvsem Nizami, Džami in Halifi. Te epo se imeli nemški romantiki že v evidenci.⁶ Zanimivo je, da imenuje Prešeren bašetoovo sestro šele v Poezijah Lejlo, kar pomeni semitski «noč». Ker ji daje, kakor Byron, epiteton «črnooka», ni izključeno, da je bil pomen te besede pesniku znan.

Pa tudi, če se bo odkril vir, iz katerega je zajel Prešeren snov za to svojo romanco, se bo pokazalo, da je sprejel iz njega samo toliko, kolikor, ustreza njegovemu motivu. Po motivu pa spada

⁵ Tu vidimo nekaj zličenega kakor pri «Fovodajem medu»: koč tam Urška-Zalika-Urška, tako imamo tu najprej Turjačan (turjaški), potem je zamenjal pesnik ti dve imeni v Radolčan (radolški), končno pa je tik pred tiskom odgrdil iz metričnih ozir, kakor pravi, restitucijo Turjačan (turjaški) s pismom Čopa od 20. februarja 1832. Kaj je napotilo pesnika, da je nameraval prenesti prizorišče romanco v Radovljico, ne vemo; ni pa izključeno, da je bil nagib sličen onemu z Zaliko. Njegov prijatelj, poznejši benediktinec Blaž Zima, ki je bil Veselu posek za njegovo črtilo, je bil Radovljčan.

⁶ Prim. J. v. Hammer, Geschichte der schönen Redekünste Persiens, Wien 1818, str. 111 do 116.

«Turjaška Rozamunda» k «Povodnjemu možu» in ostalim pesmim, ki majo motiv prevzetne deklice.

Kakor znano, pesmi, o katerih smo govorili do sedaj, nimajo še nobene zveze z Julijo. Z Julijo pa naš motiv za Prešerna ne samo da ni bil odpravljen, ampak je dobil še celo večji pomen. Med pesmimi, ki so vzkile iz ljubezni do Julije, najdemo motiv prevzetne deklice prvič v Gazelah. Četrty verz druge gazele se glasi:

Prevzetno vihaš nos, ko mimo grem!

Tu obsega naš motiv samo očitajoč epiteton, reduciran je torej na minimum. Zato pa je peta gazela naravnost spesnena nanj. V sedmem verzu

Deklica prevzetna, zmisli, kak je kratek vsaki cvet

imamo očitek prevzetnosti in svarilo, ki zveni tudi iz refrena «Čas hiti», na katerega je ubrana vsa gazela. Primeri o zvezdi in satelitih ter o Hanibalu in Rimu ponazorujeta neodoljivost mladostne Julijine lepote, zadnja verza pa sta izraz pesnikove samozavesti, ki jo najdemo tu prvič v njegovih poezijah.

Mirno smemo reči, da je ta gazela najlepša in najbolj dovršena pesnitev, kar jih je ustvaril Prešeren na motiv prevzetne deklice. Tega se je zavedal pač tudi pesnik sam, saj vidimo, da v nobeni izmed poznejših pesmi ta motiv ni več vladajoč, ampak se pojavlja le mimogrede v reducirani obliki kot karajoč epiteton v zvezi z drugimi motivi. Sem spadajo pesmi, oziroma verzi:

a) Sonetni venec:

Prevzetna, kakor ti dekleta zale. (2. sonet, 5. v.)

Od tebe, drage deklice prevzetne. (6. sonet, 2. v.)

b) «Prekop»:

Od ljubice Severe, prevzetne deklice. (1. kitica, 4. v.)

c) «Neiztrohnjeno srce»:

Prevzetne gospodične, nemile ljubice. (5. kitica, 4. v.)

Izjema je samo pesem «Un dan si začela» (Svarilo), v kateri je ta motiv vodilen in katera ima značilen konec:

Predolgo ne zberaj,
Čas, Pep'ca, hiti!

Toda ta izjema ne zaleže mnogo, ker pri tej pesmi, ki je nastala izven zveze z Julijo leta 1835., Prešeren ni imel polne umetniške ambicije. (O tej pesmi glej Kres, III [1863], str. 377. do 378., in I. Vrhovnik, Gostilne itd., str. 20.)

Važnost motiva prevzetne deklice izhaja dovolj jasno iz dejstva, da ga najdemo v enajstih Prešernovih pesmih. S tem je

dokazano, da gre tu za potezo Prešernovega značaja, ki se ne tiče samo njegove občanske eksistence, ampak tudi pesniške osebe. Ta motiv, ki je značilen za stalni način reagiranja na določena izkustva, je za nas tem zanimivejši, ker ga najdemo ravno med prvimi Prešernovimi pesmimi tolikokrat.

G O S P O D P O R O Č N I K

P R I Z O R / F R. L I P A H

O s e b e: Andrej Kolar,
Magdalena, njegova žena,
Stari Kolar, } njegovi starši,
Marjana, }
Poročnik,
Soseda.
Med vojno, na kmetih.

K o l a r: Tisto gos, ki se je vozila po dvorišču kakor malenski parizar, tudi zakolji! Bomo le videli, koliko masti se bo nacvrlo iz tega napuha.

M a g d a l e n a: S kakšnim tekom ti jé, da ga je veselje gledati.

K o l a r: Kako ne bi, tak mlad zob! In pa, veš kaj, Magdalena, namoči malo redkve, omrzla je.

M a g d a l e n a: Béži no, redkvo boš nosil gostu na mizo.

K o l a r: Kaj boš ti vedela! Gospôd ima svoj želodec. In še jaz, ko sem prišel na dopust, sem dva tri dni samo redkev in zelenje žvečil. Kaj boš ti vedela! In dekli reci, naj se pripravi, greva v klet nastavit onega iz desnega kota. Sem le radoveden, kako se bo odrezal.

M a g d a l e n a: Vsak čas se vrne. Ampak nikar da bi zvečer tako dolgo v noč popivali.

K o l a r: Kaj boš ti vedela! Popivali, praviš, če sedimo možje med seboj. Kaj mi govoriš! Sam Bog ti pripelje gosta v hišo in še takega gosta, ki ti da prijazno besedo in ki te je voljan poslušati, če pametno govoriš — in ti praviš: popivali! Kaj boš ti, ženska, vedela!

M a g d a l e n a: Ne bodi mi tako burjast! Samo da bi še jutri ostal! Vprašala sem ga, ali je Andrej dobil moje pismo. Rekel je, da ga je videl, ko ga je čital. Pomisli, videl ga, čisto od blizu ga je videl. Da bi še do pojutrišnjem ostal.

K o l a r: Tako si dobro povedala. Bo ostal, bo. To le meni pri-pusti. Bom že jaz táko besedo navrgel in mu razložil, kako nam dobro dé, če ostane.